

Samen

Naar 't **NIEUWE** goeie leven
in Noordoost-Brabant

Inwoners, overheden, bedrijven, onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties in Noordoost-Brabant werken samen in de drie pijlers: **Samen Meedoen**, **Samen Blijven** en **Samen Gezond**.

TOEN

BASIS VOOR 'T GOEIE LEVEN
VAN VANDAAG

Van oudsher een arme
landbouwregio

Landbouw bracht brede
welvaart

Landbouwsector
stuwend voor nieuwe
werkgelegenheid

Grote sociale
cohesie

Mozaiek van steden
en dorpen met volop
voorzieningen

Nationaal 6^e
economische regio
(van 40 regio's)

NU

'T GOEIE LEVEN STAAT
ONDER DRUK

Grote impact
landbouwtransitie

We leven hier
een jaar korter

Groot
personeelstekort

Voorzieningen
verdwijnen;
leefbaarheid
onder druk

Individualisering en
sterke vergrijzing,
jongeren trekken weg

Gevoel van onbehagen
en afnemend vertrouwen
in overheid

URGENT!
DALENDE TREND, ALS
WE NU NIETS DOEN

STRAKS

'T NIEUWE GOEIE LEVEN

Gezonde en veerkrachtige
regio waar inwoners in
hun kracht staan

Vitale voorzieningen
bereikbaar

Sociale veerkracht
"We letten op elkaar"

Banen voor
iedereen

Een leven lang
ontwikkelen

Slimme, circulaire,
waardevolle voedselketens,
verbonden met de
samenleving

Jongeren en jonge
gezinnen blijven
wonen in onze regio

Gezonde leefstijl
en leefomgeving

REGIO
NOORDOOST
BRABANT

Bevolking
660 duizend
inwoners
Bedrijvigheid
68 duizend
bedrijven
MKB is de motor
van de economie
Werkgelegenheid
355 duizend
banen
Agrarische sector
65% landbouw
grond

Binnen onze drie pijlers zijn de belangrijkste actielijnen:

- Versterken van de leefbaarheid met dorpen en wijken
- Bouwen aan vertrouwen tussen boeren, inwoners en de overheid
- Innovatieve samenwerking tussen studenten en inwoners op maatschappelijke thema's
- Tegengaan van voedselverspilling
- Ondersteunen van long-Covid patiënten

Nieuwe Regio Deal

Gezamenlijke investering: **45 miljoen euro.**

Samen naar 't *nieuwe* goeie leven in Noordoost-Brabant

Propositie Regio Deal vijfde tranche, oktober 2023

Het is goed leven in Noordoost-Brabant. Maar dat goeie leven staat onder druk. Het is een complexe tijd. Er verandert veel in de sociale, economische en technologische structuren van onze samenleving. Met name de transitie van de landbouw is voelbaar in de hele regio. Daardoor wordt een groot beroep gedaan op de veerkracht van onze inwoners. Om hen de best mogelijke uitgangspositie te geven om de uitdagingen aan te gaan, investeren we in de inwoners van onze regio. De jeugd is onze toekomst. Met dit voorstel willen we het goeie leven van de inwoners in onze regio behouden door in te zetten op gezond en duurzaam leven, het binden en boeien van jongeren en meedoen door iedereen.

Van arme regio met harde werkers naar 't goeie leven van vandaag

De regio Noordoost-Brabant was lang een arme regio met kleine boeren die werk boden aan landwerkers. De kleine boerenbedrijven vormden kleine gemeenschappen verspreid over het gebied. Het afwisselende Brabants mozaïek van vele kleine dorpen en kernen werd gevormd. Met 's-Hertogenbosch als bestuurlijk en cultureel centrum en middelgrote steden als Oss, Uden en Veghel.

Na de Tweede Wereldoorlog transformeerde Noordoost-Brabant van een arme naar een welvarende regio, vandaag de dag de 6^e economische regio (van de 40) van Nederland. Dankzij mechanisatie, ruilverkaveling en innovaties intensiverde de landbouw. Met name in wat nu NOVEX-gebied De Peel is, ontstonden grote, intensieve veehouderijen nabij de voorheen ontoegankelijke peelveenen. De intensivering van de landbouw bracht ook stallenbouwers, diermedicijn-, en voerleveranciers en voedselverwerkers naar onze regio. Om de landbouwproducten op de markt te brengen was handel, logistiek en verpakkingsindustrie nodig. Nationaal en internationaal toonaangevende bedrijven, zoals Stork-Marel, MSD Animal Health, Heijmans, Vanderlande, Mars, Sligro Food Group en Jumbo Supermarkten zijn hier nog steeds gevestigd. De al gevestigde industrie stimuleerde ook nieuwe ontwikkelingen. Zo leidde het maken, onderhouden en repareren van machines tot een ICT en data gefaciliteerde hightech industrie. En werd 100 jaar geleden vanuit onderzoek naar de verwaarding van slachtafval de basis gelegd voor een succesvolle farmaceutische industrie in Oss.

Inmiddels telt Noordoost-Brabant ruim 68.000 bedrijven. Hiervan heeft 98,6% minder dan 50 mensen in dienst. Het midden- en kleinbedrijf (mkb) is de motor van onze economie. Vaak zijn het familiebedrijven die hier al generaties lang gevestigd zijn. De diversiteit aan bedrijven en sectoren geeft Noordoost-Brabant een solide economische structuur. Onze regio is het thuis van ruim 660.000 inwoners en biedt werk aan bijna 355.000 mensen. 64% van de banen wordt ingevuld door mensen die ook hier wonen. Daarnaast zorgt de aangrenzende Brainport-regio de laatste jaren voor meer werkgelegenheid voor onze inwoners. De arbeidsparticipatie van Noordoost-Brabant hoort bij de hoogste van Nederland (75,1%). Dat komt door onze mentaliteit van hard werken. En daarna ook genieten van het Bourgondische leven.

Van oudsher kent onze regio een rijk verenigingsleven met veel vrijwilligers. Het mkb speelt vaak een belangrijke rol in de sociale netwerken op lokaal niveau door inzet van mensen en middelen, als sponsor of mede-mogelijkmaker. Het zit in onze aard om te kijken hoe dingen beter kunnen: pielen, klooiën, doen. We staan voor elkaar klaar en klagen niet snel. Als het een ander een keer mee zit, gunnen we elkaar dat. Dit zorgt voor sterke sociale structuren en een innovatieve geest.

't *Nieuwe* goeie leven in 2040

We nemen een kijkje in de toekomst. In 2040 is Noordoost Brabant een regio waar de brede welvaart - 't goeie leven - nog steeds goed is. Er is een nieuwe economie ontstaan door de mogelijkheden die ontstonden naar aanleiding van de transitie in het landelijk gebied. Tegelijkertijd hebben we de voedselketen van boer tot bord duurzaam vorm weten te geven. We zijn een regio waar inwoners zich thuis en vertrouwd voelen, nog steeds naar elkaar omkijken en elkaar waarderen. Waar jongeren en jonge gezinnen graag wonen. Een regio die toegang biedt tot duurzame voorzieningen, fysiek, digitaal

en mentaal, en waar iedereen naar vermogen mee kan doen. Onze inwoners blijven zich een leven lang ontwikkelen, hebben een gezonde leefstijl, in een vitale leefomgeving en worden gezonder ouder. Ze hebben de ruimte om zelf initiatieven te ontwikkelen om hun wijk of dorp leefbaar en gezond te houden. Met behulp van een overheid die deze initiatieven stimuleert en ondersteunt. Zo biedt de regio geborgenheid voor huidige en nieuwe inwoners.

‘Het zit in het DNA van onze regio om aan te pakken, maar het fundament ‘t goeie leven thuis, moet hiervoor stevig zijn. Wij zien daarin scheuren ontstaan. We moeten daarom NU samen met onze inwoners werken aan wat wij noemen het nieuwe goeie leven.’ | Jack Mikkers, burgemeester 's-Hertogenbosch en voorzitter van RNOB en AgriFood Capital

‘t Goeie leven staat onder druk

Het is goed leven in onze regio. De regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS laat zien dat Noordoost-Brabant hoog scoort ten opzichte van andere regio's op 10 van de 31 indicatoren van Brede Welvaart. We scoren laag op het thema welzijn: tevredenheid met het leven (plek 29 van de 40) en tevredenheid met vrije tijd (plek 34 van de 40). Maar als we dieper in de cijfers duiken, blijkt het beeld minder rooskleurig. We zien een neerwaartse trend wanneer we de Monitors uit 2021 en 2022 naast elkaar leggen. Voor 13 indicatoren zakten we op de ranglijst. Kijkend naar het ‘later’, scoort Noordoost-Brabant op nog maar 3 indicatoren in de hoogste regionen.

Volgens de brede welvaartsindicator van de Rabobank en Universiteit Utrecht staat Noordoost-Brabant met een score van 0,62 op plek 19 van de 40. De Rabobank duidt onze regio als een regio met een gemiddelde brede welvaart. De verschillen tussen de jaren 2013-2021 laten duidelijk zien dat er scheuren ontstaan. De scores van 5 van de 11 dimensies verslechteren: subjectief welzijn (-0,03), huisvesting (-0,08), werk en privé balans (-0,04), sociale contacten (-0,06) en maatschappelijke betrokkenheid (-0,03).

Grote impact van transitie landelijk gebied

In Noordoost-Brabant is de impact van de transitie in het landelijk gebied breed voelbaar. In de primaire sector zullen veel boerenbedrijven stoppen of verplaatsen. De WUR voorspelt dat er in onze regio tussen de 1,4 en 2,1 miljoen m² stalruimte/bouwkavel vrijkomt tot 2030. Het raakt niet alleen die bedrijven, maar ook het aanpalende mkb en de industrie. Een belangrijk deel van deze transitie wordt opgepakt in het kader van het BPLG, NOVEX-de Peel, Nationaal Groeifonds en de Regio Deal uit de derde tranche. Hier streven we vanuit het principe ‘water en bodem sturend’ naar een goede balans tussen voedselproductie en -verwerking en natuur en milieu. Dat doen we mede door inzet van nieuwe technologie en data. In deze programma's is weinig aandacht voor de ‘menskant’. Mensen die het verschil maken.

Vergrijzende dorpen, wegtrekkende jongeren en crisis op de huizenmarkt

Noordoost-Brabant is een sterk vergrijzende regio. De kinderen uit de vroegere, grote katholieke gezinnen bereiken de pensioengerechtigde leeftijd. Sinds 2014 is het aantal 65+-plussers (23,6%) harder gegroeid dan het landelijke gemiddelde (20,8%). Het platteland was letterlijk de kraamkamer van de bevolkingsgroei en de steden hadden het nakijken. Nu is het precies andersom. De stedelijke dynamiek trekt mensen aan, terwijl er krimp dreigt aan de randen van onze regio. Er is sprake van een negatief migratiesaldo onder hbo- en wo-afgestudeerden (gemeten 3 jaar na afstuderen). Een uitzondering is de gemeente 's-Hertogenbosch waar drie jaar na afstuderen relatief wel meer jongeren woonden (*Connecting en staying connected, provincie Noord-Brabant, 2019*). In eerste instantie vertrekken jongeren om elders (hoger) onderwijs te volgen. Daarna komen ze niet meer vanzelfsprekend terug. Ook voor blijvers is het lastig om hier geschikte woonruimte te vinden. Het woningaanbod voor jongeren is eenzijdig en maar beperkt toegankelijk voor startende jongeren op de woningmarkt. Een economisch sterke regio heeft vaak ook hogere huizenprijzen. Noordoost-Brabant heeft relatief veel koopwoningen (65% tegenover 57% landelijk gemiddelde) en minder sociale huurwoningen dan landelijk gemiddeld. Jongeren uit Brabant verzoeken Brabantse bestuurders om

letterlijk ruimte te bieden voor jonge starters op de woningmarkt in het Manifest 'Geef ruimte aan jongeren!' van december 2022.

Minder (bereikbare) voorzieningen en ontmoetingsplekken

Met de verschuiving van werkgelegenheid van het platteland naar de stad(scentra) verdwijnt ook het draagvlak voor en bereikbaarheid van voorzieningen en winkels in de kleinere kernen en buurten. Ook is de traditionele buslijn in veel gebieden niet of minimaal aanwezig. Volgens de regionale detailhandelsvisie 2022 is het aantal (winkel)verkooppunten gedaald van 5,7 naar 5,1 per 1.000 inwoners tussen 2017 en 2022. Ook de totale winkeloppervlakte is sterk gedaald in die periode, (Noordoost Brabant: -15% landelijk: -8%). Voor inwoners van het bourgondische Noordoost-Brabant is samen zijn erg belangrijk. Het brengt plezier, gezelligheid en ondersteunt het omzien naar en helpen van elkaar. Door de ontkerkelijking en het verdwijnen van ontmoetingsgelegenheden zoals het buurthuis, café, sportveld, bibliotheek of winkel, ligt de eenzaamheid in Noordoost-Brabant boven de 10% (*De Voogd en Cuperus, 2021*). Met het sluiten van deze ontmoetingsplekken verdwijnt ook de thuisbasis voor de vele verenigingen, leden en vrijwilligers. Volgens de Regionale Monitor Brede Welvaart deed in 2012 nog 63,8% van de bevolking vrijwilligerswerk. In 2021 was dit afgenomen tot 41,3%. Het adviesrapport 'Elke regio telt' van de Rli, ROB en RVS stelt dat het verdwijnen van voorzieningen, zoals openbaar vervoer, zorg, onderwijs en cultuur ervoor zorgt dat 'de leefbaarheid verschaalt en de gemeenschapszin onder druk staat'. Wij zien dat in Noordoost-Brabant elke dag gebeuren.

Dalend vertrouwen van inwoners in de overheid

Ook de overheid komt steeds meer op afstand te staan, waardoor het vertrouwen erin afneemt. In de hele regio leeft een breed gevoel van 'niet gezien worden' door Den Haag, en door de overheid in brede zin. Dat is terug te zien in de opkomstcijfers van de verkiezingen. (Noordoost-) Brabant kleurt oranje tot rood in de kaartjes met opkomstpercentages in de Atlas van afgehaakt Nederland. Dit is een veenbrand die we af en toe zien opvlammen in de polarisatie tussen boeren, burgers en politiek. De protesterende boeren voor het Brabantse provinciehuis in 's-Hertogenbosch haalden zelfs het landelijke journaal.

Krapte op de arbeidsmarkt

Werk is in sociaal en persoonlijk opzicht belangrijk voor mensen. Werklozen hebben gemiddeld een slechtere gezondheid en een lagere kwaliteit van leven dan mensen met betaald werk (*WRR, Werk, zaligmakend of ziekmakend? 2020*). Werk genereert inkomen. Geld speelt een rol bij het ervaren van geluk: hoe hoger het inkomen, hoe hoger het ervaren geluksgevoel (*CBS, Gezondheid, relaties en werk belangrijker voor geluk dan geld, 2016*). Door het hoge arbeidsethos is de werkloosheid in onze regio relatief laag. 45% van de werkenden in onze regio is ouder dan 45 jaar. Het aandeel jongeren neemt af. De vraag naar arbeid is onverminderd groot met een verwachte jaarlijkse stijging van de werkgelegenheid met 1,5%. De komende jaren verwacht Arbeidsmarktinzicht.nl een aanhoudend bovengemiddeld krappe arbeidsmarkt voor onze regio. Desondanks komt niet iedereen die zou willen ook echt aan werk. Noordoost Brabant Werkt (triple-helix arbeidsmarktsamenwerking) maakt zich zorgen of we op termijn onze maatschappelijke sectoren (zorg en onderwijs) overeind kunnen houden, of we de grote maatschappelijke transitie kunnen realiseren en of onze sterke economische sectoren kunnen blijven functioneren.

Transities vragen om andere competenties en kennis. Het opleidingsniveau in Noordoost-Brabant ligt lager dan het landelijk gemiddelde, maar verschilt binnen de regio (*De Voogd en Cuperus, 2021*). Er wonen relatief veel hoger opgeleiden in 's-Hertogenbosch en in verhouding meer praktisch opgeleiden in de omliggende gemeenten. De sleutel om ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en samenleving de baas te blijven, is leven lang leren en ontwikkelen. Uit de SER-actieagenda 'Leven lang ontwikkelen' blijkt dat werknemers bij kleinere bedrijven minder worden gestimuleerd om te leren dan bij grotere bedrijven. Ook zzp'ers, zo'n 65.000 in onze regio, volgen van oudsher minder vaak cursussen en opleidingen.

Eén jaar korter leven

Het recente Regiobeeld.nl laat zien dat ca. 49% van onze inwoners voldoet aan de beweegrichtlijn. Mensen met een beperking sporten beduidend minder. In 2021 was dit 20 tot 49% lager dan mensen zonder aandoening of beperking (*Kennisbank Sport en bewegen*). Dat past niet bij een regio waarin iedereen naar vermogen mee moet kunnen doen. Ca. 35% van de inwoners hebben matig overgewicht, dat is iets boven het landelijk gemiddelde. In onze regio voldoen daarnaast relatief weinig mensen (ca 39%) aan de alcoholrichtlijn. Bijna 10% hiervan is zware drinker.

Onze regio heeft ook te maken met de keerzijde van de intensieve veehouderij en landbouw, namelijk de verminderde water-, bodem- en luchtkwaliteit die hierdoor ontstaat. Dit wordt vaak gelinkt aan gezondheidsproblemen. Recent was in het nieuws dat er wetenschappelijke aanwijzingen zijn voor een verband tussen glyfosaat en de ziekte van Parkinson. Door de wetenschap wordt zelfs gewaarschuwd voor een Parkinsonpandemie. Volgens het GGD-rapport 'Luchtkwaliteit en gezondheid in Brabant' uit mei 2022 leven inwoners van Noordoost-Brabant 363 dagen korter dan de gemiddelde Nederlander door de combinatie van stikstof- en fijnstofvervuiling. Deze levensverwachting gelijktrekken via de curatieve zorg kost veel extra inspanning en het is in termen van kwaliteit van leven maar de vraag wat dit oplevert. Voorkomen is beter dan genezen. Q-koorts en de coronacrisis hebben een grote impact gehad op de regio. Onze GGD-regio Hart voor Brabant was met ruim 1.400 overleden inwoners de regio met de meeste sterfgevallen door Covid in de eerste fase van de pandemie (*CBS, coronastatistieken*). Dit beeld leeft nog sterk in onze regio. Bijna iedereen kent wel iemand die is overleden of hier nog langdurig klachten van ondervindt. Hoewel de meeste individuele gezondheidscijfers niet veel afwijken van het landelijk gemiddelde (behalve alcoholgebruik), zijn de omgevingsfactoren in Noordoost-Brabant dusdanig dat een aanpak van een gezonde leefomgeving en leefstijl noodzakelijk is.

Mensen maken 't goeie leven

Om de opgaven waar onze regio voor staat het hoofd te bieden, zetten we in op drie samenhangende pijlers: 'Samen Meedoen', 'Samen Blijven' en 'Samen Gezond'. Onder deze pijlers valt een aantal actielijnen waarin inwoners een nadrukkelijke rol hebben in ontwikkeling en/of uitvoering. De centrale vraag luidt: hoe kunnen mensen zelf invloed uitoefenen op hun eigen kwaliteit van leven en leefomgeving? Per actielijn geven we in de dealmakingfase participatie nader vorm. De actielijnen zijn tot stand gekomen via brede regionale consultatie. Er is (bestuurlijk) commitment uitgesproken om deze actielijnen tot een succes te maken en in het lokale en regionale beleid in te bedden. Zo sluiten we aan op de energie en uitvoeringskracht die er is in de regio en staan we klaar om snel uit de startblokken te komen.

Samen Meedoen

De eerste pijler van onze aanpak is Samen Meedoen. Deze pijler heeft vier actielijnen die ieder vanuit een ander perspectief de veerkracht van onze inwoners vergroot. We werken aan de sociale veerkracht op lokaal niveau en aan het herstel van vertrouwen tussen inwoners en de overheid. We zetten in op sporten voor mensen met een beperking én een veerkrachtige en inclusieve arbeidsmarkt. We onderzoeken hoe we de gemeenschappen van de toekomst vorm kunnen geven.

Actielijn 1.1. Versterken van leefbaarheid met en voor de dorpen en wijken | We zetten in op het versterken van de sociale contacten in kernen en wijken door initiatieven van inwoners te ondersteunen. We spreken hierbij het organiserend vermogen van de inwoners zelf aan in de ontwikkelingsfase en daarna. De (lokale) overheid heeft een faciliterende rol. Met deze aanpak hebben we ervaring opgedaan in de lopende Regio Deal. Met een nieuwe Regio Deal willen we deze aanpak uitvoeren in meer dorpen en wijken in onze regio, zodat er overal voldoende ontmoetingsplekken, (sport)voorzieningen en activiteiten zijn, passend bij het nu en straks. Verbeteren van de bereikbaarheid van voorzieningen op vernieuwende manieren (multimodaal mobiliteitspakket) is onderdeel van deze actielijn. Dit sluit aan bij onze regionale mobiliteitsvisie.

Behalve aan het sociale weefsel tussen de inwoners, draagt deze actielijn ook bij aan een overheid die dicht bij de mensen staat en zo aan het vertrouwen tussen overheid en inwoners. De middelen zetten we in voor procesbegeleiding en programmering. Zoals we dat al eerder deden, delen we graag de geleerde lessen met andere regio's.

'De VKKNB, partner in deze Regio Deal, wil samen de gemeenschapskracht stimuleren, ondersteunen en benutten voor een vitale en toekomstbestendige regio Noordoost-Brabant.' | Evert van Schoonhoven, inwoner en voorzitter Vereniging Kleine Kernen Noord-Brabant (VKKNB)

Actielijn 1.2. Bouwen aan vertrouwen | Hier ligt voor onze regio een belangrijke opgave. De actielijn bouwt voort op de succesvolle aanpak uit de lopende Regio Deal om de weerbaarheid van agrarisch ondernemers te vergroten. De Tweede Kamer heeft een motie aangenomen om de door ons ontwikkelde weerbaarheidsaanpak landelijk uit te rollen. Het accent van deze actielijn verschuift naar het creëren van nieuw toekomstperspectief voor (agrarisch) ondernemers en het bevorderen van vertrouwen in de overheid. Voorbeelden van te ondernemen activiteiten zijn: netwerk van agrarische vrouwen versterken, de overheid letterlijk dicht bij de ondernemers brengen via bruggenbouwers, bedrijfsbezoeken en inspirerende praktijkervaringen zichtbaar maken. Ook de zogenoemde 'botsproef-methode', ontwikkeld in onze lopende Regio Deal, willen we breder inzetten in deze actielijn. In een botsproef proberen gemeenten, (agrarisch) ondernemers, omwonenden en andere belanghebbenden een complex (vastgelopen) maatschappelijk vraagstuk op te lossen; in dit geval de stikstofaanpak in een specifiek gebied. Doordat de boeren en andere betrokkenen nauw betrokken zijn bij de uitwerking van het ruimtelijke vraagstuk, zijn zij ook in belangrijke mate in staat deze te sturen. We delen graag onze ervaringen met de botsproef, zodat ook andere regio's hiervan kunnen leren.

'Ik denk dat we juist in deze stormachtige tijd van transitie behoefte hebben aan zowel het mannelijke als het vrouwelijke perspectief.' | Jeanette van de Ven, boerin en bestuurder ZLTO

Actielijn 1.3. Sporten en ontmoeten voor mensen met een beperking | Het centrum voor Uniek Sporten in de gemeente Meierijstad biedt mensen met een beperking, woonachtig in een straal van 50-75 km, een plek om te sporten en zo fitter te worden. De kans op maatschappelijke participatie, zelfstandigheid en deelname aan onderwijs en arbeid is groter als men fit is. Daarnaast biedt dit een ontmoetingsplek voor mensen met een beperking, waardoor zij een groter sociaal netwerk krijgen. De gemeente Meierijstad heeft dit centrum omarmd en zet zich met de provinciale organisatie Uniek Sporten in om het centrum verder te ontwikkelen en te professionaliseren. Met deze actielijn zetten we een plus op het centrum zodat, ook regio-overstijgend, meer mensen met een beperking blijvend kunnen sporten.

Actielijn 1.4. Werken en leren voor iedereen | De regio Noordoost-Brabant loopt voorop in het werken aan een veerkrachtige en inclusieve arbeidsmarkt. Gemeenten, UWV, werk- en ontwikkelbedrijven, ondernemers, sociale partners en kennisinstellingen geven samen uitvoering aan wettelijke taken, zoals het voorkomen van voortijdig schoolverlaten en het matchen van werkzoekenden op de arbeidsmarkt. Deze partners willen de komende jaren boven op de wettelijke taak investeren in de arbeidsmarkt. Ze ontwikkelen integrale aanpakken, zodat meer inwoners en ondernemers concrete stappen zetten voor een leven lang ontwikkelen en duurzame inzetbaarheid. We werken aan vernieuwende manieren om onbenut arbeidspotentieel, vooral onder jongeren en statushouders te benutten. De dienstverlening aan werkzoekenden en werkgevers bundelen we steeds meer en werken zo toe naar een compleet 1Werkcentrum. De kennis die we opdoen, brengen we graag in het nationale beleid voor de werkcentra. Zo zorgen we ervoor dat onze krappe arbeidsmarkt optimaal functioneert en dragen we landelijk bij aan gedegen arbeidsmarktbeleid en -uitvoering.

Samen Blijven

Voor het behoud van de sociale basis voor ons goeie leven is speciale aandacht voor jongeren in onze regio nodig. Zij hebben de toekomst. In drie actielijnen in de pijler Samen Blijven willen we voor jongeren een duidelijke meerwaarde bieden om zich te vestigen in onze regio. Dat doen we door

interessant en betekenisvol werk of een betaalbare woning in een aantrekkelijke woonplaats te bieden. Maar dat gaat niet vanzelf. Het is van belang om jongeren te laten zien hoe vernieuwend en betekenisvol regionale bedrijven of publieke organisaties zijn als aantrekkelijke werkgevers. Zo zorgen we ervoor dat meer jongeren in de regio werk vinden en hier blijven.

‘Het is cruciaal dat we het talent van Noordoost-Brabant in de regio behouden en dat partijen elkaar zo goed mogelijk weten te vinden, ook met het oog op Brede Welvaart. Huisvesting is daarvoor een belangrijke pijler. We moeten denken in kansen en mogelijkheden. In Noordoost-Brabant kunnen we dat. Het 1Werkcentrum is daar een mooi voorbeeld van.’ | Martin van Collenburg, ondernemer en voorzitter van VNO-NCW Noordoost-Brabant.

Actielijn 2.1. Innovatieve samenwerking tussen studenten en inwoners op maatschappelijke thema's |

In het onderwijssysteem worden jonge professionals al vroeg gesplitst in diverse onderwijskolommen. Jonge professionals van verschillende niveaus en opleidingen kennen elkaar niet meer en zien daardoor onvoldoende meerwaarde van elkaars kennisgebieden en talenten. Slimme oplossingen voor complexe uitdagingen ontstaan juist op de crossovers tussen kennisgebieden en door interprofessioneel samenwerken. In deze actielijn ontwikkelen we een uniek, kolom-doorbrekend onderwijsconcept dat nog niet eerder in Nederland of Europa is uitgevoerd. Het wordt gedragen door het hele onderwijsveld in Noordoost-Brabant: Nomade. Vanuit verschillende disciplines (bijvoorbeeld sociaal, technisch en verzorgend) en van verschillende niveaus ((v)mbo-hbo-wo) voeren studenten samen met inwoners in (kwetsbare) wijken en dorpen onderzoeks- en onderwijsprojecten uit. Hierbij onderzoeken we altijd welk effect bedachte interventies hebben en delen we onze resultaten. Nomade biedt studenten de mogelijkheid om een wezenlijk maatschappelijk verschil te maken en hun talenten maximaal te ontwikkelen en toe te passen in hun eigen dorp of stad. Mobiele onderzoeksunits en ‘tiny houses’ worden ingezet op de plek van de uitdaging. Op een natuurlijke wijze raken studenten meer betrokken bij de inwoners en de regio. Tegelijkertijd leiden we professionals op die de Brabantse uitdagingen kennen en hier integrale oplossingen voor kunnen bedenken.

‘Met de Noord-Brabantse partners samen ontdekken, samen onderzoeken, samen oplossingen ontwikkelen. In gelijkwaardigheid én in nabijheid, samen de schouders zetten onder transities voor een gezonder leven en gezonde leefomgeving, voor en mét de toekomstige generaties.’ | Liz Chermin, lid CvB HAS green academy

Actielijn 2.2. Ondernemers en studenten, samen leren en ontwikkelen | Veel bedrijven in Noordoost-Brabant werken aan oplossingen voor maatschappelijke opgaven en transities. Hiervoor is behoefte aan werknemers met nieuwe vaardigheden. We willen jongeren in een vroegtijdig stadium in contact brengen met potentiële bedrijven om onderwijs en praktijk dicht bij elkaar te brengen. Op verschillende plaatsen in de regio bieden we daarom hybride onderwijs aan. Ook in deze actielijn voeren leerlingen en studenten vanuit verschillende disciplines en van verschillende niveaus onderzoeks- en onderwijsprojecten uit. Meer hybride onderwijs betekent een beter perspectief voor (jong) talent in de regio. Studenten krijgen in een samenwerkende leeromgeving een andere kijk op uitdagingen. Ze worden creatiever en bereiden zich beter voor op hun toekomstige werkveld. Daarnaast profiteren ondernemers van de frisse blik van een student aan boord, wat nieuwe ontwikkelkansen voor de onderneming kan betekenen, en maken kennis met nieuwe vormen van werken.

Actielijn 2.3. Betaalbaar en passend wonen | Starters op de woningmarkt hebben het moeilijk in onze regio. De Regionale Woondeal Noordoost-Brabant onderschrijft dit ook, door jongeren als prioritaire doelgroep te benoemen. Via een interdisciplinaire procesaanpak met creatieve denkers, experts en jongeren gaan wij op zoek naar passende en betaalbare woonvormen voor jongeren in onze regio. Zo krijgen zij ook letterlijk een plek in het sociale weefsel van onze gemeenschappen.

Samen Gezond

De derde pijler van onze aanpak, is Samen Gezond. De regio Noordoost-Brabant heeft een goede uitgangspositie om verder te bouwen aan een duurzaam en circulair voedselsysteem in een gezonde leefomgeving van inwoners met een gezonde leefstijl. Waarin we kunnen zorgen voor de inwoners die dat nodig hebben. Wij lopen hierin als regio graag voorop en delen onze lessen en (praktijk)kennis met de rest van Nederland.

'Wij maken samen gezond gewoon. Een ambitie waar de GGD alle schakels in het netwerk van publieke gezondheid voor nodig heeft. Prachtig hoe in deze Regio Deal zoveel (overheids)organisaties, bedrijfsleven en agrarische sector de handen inéén slaan voor een gezonder Brabant.' | Thérèse Claassen, directielid, GGD Hart voor Brabant

Actielijn 3.1. Wonen in een groene (en gezonde) omgeving | Mensen die in een groenere omgeving wonen zijn gezonder, zowel mentaal als fysiek, en bewegen meer. Een groene leefomgeving wordt doorgaans als mooier ervaren. Mensen vertoeven er graag en ontmoeten elkaar. We versterken de interactie tussen het ruimtelijk- en sociaal domein. Dat doen we door een participatieproces te doorlopen met onze inwoners. Op basis van data en participatie ontwikkelen we enkele pilots en voeren die uit, bijvoorbeeld over het vergroten van de leefbaarheid langs het spoor. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. En versterken we bovendien het sociale weefsel van de regio verder.

Actielijn 3.2. Gezond leven | We stimuleren een gezonde leefstijl. Vanuit de overheid wordt met GALA en IZA veel ingezet op preventie, gezondheid en sociale basis en het toegankelijk houden van de zorg. Met deze actielijn zijn we hier aanvullend op. Een ambassadeursaanpak ('amplitie') in het onderwijs, bij bedrijven en in dorpen en wijken die aanzet tot meer bewegen, gezonder eten en meer ontspanning. Hierdoor voorkomen we dat onze inwoners en werknemers in de gezondheidsrisicosferen komen. We zetten in op voedseleducatie op het voortgezet onderwijs, buitenspelen voor kinderen en vitaliteitsprogramma's op bedrijventerreinen.

Actielijn 3.3. Ondersteunen van Long-Covid patiënten | Ten tijde van de dealmakingfase van de vorige Regio Deal (2020) sloeg de coronapandemie hard om zich heen in onze regio. Toen konden we niet weten dat er nu zoveel mensen met Long Covid in Noordoost-Brabant zouden zijn. In onze regio, waar bijna een derde van de Long Covid patiënten van Stichting C-support woont, is omkijken naar mensen wiens leven door corona al lange tijd op zijn kop staat extra belangrijk. We willen samen met het ministerie van VWS bekijken wat we in het hier-en-nu, vanuit ervaringskennis en de leringen uit de Q-koorts aanpak kunnen betekenen voor de Long Covid patiënten in onze regio. Wij willen hen ondersteuning bieden gericht op herstel en deelname aan het dagelijks leven en de samenleving.

'De provincie zet in op een welvarend, gezond en gelukkig Brabant. Deze Regio Deal is belangrijk voor de brede welvaart in deze regio. Zo nemen wij zelf het initiatief voor snelle ondersteuning van Long Covid patiënten. Wij ondersteunen deze aanvraag van harte. De ingezette beweging moeten we nu samen doorzetten!' | Saskia Boelema, gedeputeerde provincie Noord-Brabant

Actielijn 3.4. Tegengaan van voedselverspilling | Juist in een regio waar voedsel wordt geproduceerd, verwerkt, verpakt en de hele voedselketen en ondersteunende organisaties zijn vertegenwoordigd, kunnen oplossingen voor complexe vraagstukken, zoals het structureel tegengaan van voedselverspilling, worden gerealiseerd. Noordoost-Brabant zet zich al langer in tegen voedselverspilling en wordt al als voorloper in Nederland en Europa gezien. Hierop willen we voortbouwen en verder uitbreiden. We willen de kennis en ervaring die in het Circular Food Center wordt opgedaan, inzetten om te zorgen dat de doelstelling in 2030 van 50% minder voedselverspilling ten opzichte van 2015 wordt gerealiseerd. We bouwen het bestaande Circular Food Center uit met een burgerberaad om nog beter aan te sluiten op de praktijk van de consument. De oplossingen die hier door consumenten en ondernemers ontwikkeld worden, kunnen nationaal en internationaal bijdragen aan een verantwoord en circulair consumptie- en productiesysteem.

‘Weloverwogen omgaan met ons voedsel en reststromen zo hoog mogelijk verwaarden in de circulaire en inclusieve keten leidt voor iedereen tot positieve impact, zowel vanuit economisch, sociaal als klimaatperspectief.’ | Toine Timmermans, directeur Stichting Samen Tegen Voedselverspilling

Actielijn 3.5. Ontwikkelen van circulair en duurzame bedrijfssystemen | Noordoost-Brabant biedt bij uitstek kansen om te experimenteren met klimaatneutrale, biobased toepassingen door de ketens van agrariërs - industrie - bouw lokaal aan elkaar te koppelen. Onderzoek van Arcadis wijst uit dat bouwen met biobased materialen bijdraagt aan het verbeteren het leefklimaat en daarmee aan de gezondheid van bewoners. We ontwikkelen en testen in de praktijk nieuwe ketens van plant tot pand (en bewoner) en van plant tot voedselverwaarder (en consument). We onderzoeken samen met ondernemers, inwoners en kennisinstellingen integrale concepten van landbouw gecombineerd met wonen en biodiversiteitsdoelen, om tot andere manieren van samenleven in het landelijk gebied te komen. Er is mogelijk experimenteerruimte vanuit het Rijk nodig om (kleinschalig) te kunnen bouwen op landbouw- of natuurgrond, zonder dat natuur- en landbouwwaarden afnemen. Andere gewassen en ketens leiden tot andere biodiversiteit, andere streekproducten, andere toeleveranciers, andere verwerkers, andere dienstverlening en nieuwe trots. Zo creëren we een toekomstbestendige, gezonde en natuurlijke leefomgeving voor mensen die er wonen, werken en recreëren.

Samen werken we aan 't goeie leven

Noordoost-Brabant is een regio van samen. We blijven dicht bij onze inwoners en hun behoeften en werken in 'oplossingen'. Betrouwbaar, 'hendig' en op maat. We zijn, zoals we ook in de lopende deal hebben laten zien, snel in staat ons netwerk te mobiliseren en coalities te vormen, zowel privaat als publiek. Overheden, bedrijfsleven, onderwijs en maatschappelijke partners staan niet aan de zijlijn, maar nemen hun verantwoordelijkheid. Bij ons geldt: afspraak is afspraak. We zijn voor het Rijk een actieve partner. We hebben al op meerdere dossiers samen verbinding, versnelling en vernieuwing kunnen aanbrengen. Maar onze ambities voor een nieuwe Regio Deal gaan verder. We willen ervaringen beter verankeren in beleid voor meer duurzame effecten en gericht op generaties die na ons komen. En betrekken onze inwoners nog meer bij voorbereiding en uitvoering van de actielijnen. Iedere actielijn heeft in fiches beschreven op welke wijze dit vorm krijgt. In de dealmakingfase leggen we ook de dwarsverbanden tussen de actielijnen. Hier gaan we op sturen in de uitvoering.

In 2021 heeft de Rijksuniversiteit Groningen en Berenschot (in opdracht van Ministerie BZK) een onderzoek gedaan naar het bestuurlijk regionale ecosysteem (BRE). Hieruit blijkt dat onze regio een sterk bestuurlijk ecosysteem heeft, en dat ook het economisch ecosysteem goed functioneert. De aanhaking van het maatschappelijk ecosysteem vraagt echter verbetering. Via de lopende deal hebben we hierin een sprong gemaakt. Dit zetten we met deze nieuwe Regio Deal door in de twaalf actielijnen samen te doen. Al doende van én met elkaar leren. Hiervoor gebruiken we graag de meedenkkracht en ervaring die het ministerie van BZK hiermee heeft.

Partijen in onze regio die betrokken zijn of worden bij één of meerdere actielijnen zijn: elf gemeenten, twee waterschappen, provincie Noord-Brabant, AgriFood Capital, Noordoost Brabant Werkt, kennisinstellingen, sociale partners, O&O fondsen, ondernemers (o.a. agrarisch, bouw, architecten), UWV, werk- en ontwikkelbedrijven, innovatiekwartier Den Bosch, Spark campus, AgroProeftuin de Peel, Jamfabriek, Pivot Park, The Chocolate Factory, Talentencampus, Rabobank, BAJK, politie, woningbouwcoöperaties, Building Balance, vereniging Kleine Kernen Noord Brabant, Sportservice Noord Brabant, Brabant sport, GGD Hart voor Brabant, ziekenhuis Bernhoven, C- support, zorg- en welzijnsorganisaties, verenigingen (sport, cultuur), gemeenschaps- en dorpshuizen, bewonersraden, sportexpertise centrum Oss, Smaakcentrum en Stichting Leefgoed.

Voor de aansturing van een nieuwe Regio Deal sluiten we aan bij de bestaande, goed werkende organisatie van de lopende Regio Deal. Hierin zijn op bestuurlijk en ambtelijk niveau de relevante portefeuillehouders betrokken in het DB+ en directeurenoverleg, evenals de voorzitters en directeuren

van de verschillende regionale triple helix samenwerkingsverbanden - AgriFood Capital en Noordoost Brabant Werkt - en de provincie. Deze organisaties sturen samen ook de nieuwe Regio Deal aan. Het opdrachtgeverschap is belegd bij de regiomanager RNOB, die een programmamanager aanstuurt met een programmateam. De gemeente 's-Hertogenbosch verzorgt de rol van kassier. De kassier en dealmaker vanuit BZK sluiten aan bij het directeurenoverleg.

Op het niveau van de actielijnen bepalen de uitvoerende partijen hoe zij de uitvoering vormgeven om de gestelde ambities en doelen te realiseren (doelsturing). Voor de 12 actielijnen is reeds opgevraagd op welke wijze aanpak en resultaten een plek krijgen in hun organisaties en de regio. Ook geven zij aan op welke manieren zij aan kennisdeling zullen doen, aansluitend op de voor de hele Regio Deal georganiseerde, tweejaarlijkse momenten en maandelijkse nieuwsbrieven. Het is de eerste stap. In de nadere uitwerking van de Regio Deal krijgt dit een vervolg. Ervaringen in de lopende deal leren ons dat stevige consortia en programma's zorgen voor de gewenste bewegingen. Nieuwe consortia vragen meer tijd. Met de nieuwe consortia zullen we in de dealmakingfase de geleerde lessen en tips delen. Waar programmamanagement, kassier en subsidiebureau provincie ook veel van hebben geleerd, is van de financiële projectadministratie die hoort bij een SPUK. Deze lessen hebben wij voor aanvang van de vierde tranche besproken met BZK en passen wij uiteraard toe in een nieuwe Regio Deal.

't Nieuwe goeie leven vraagt NU om een investering van 45 miljoen euro

Voor het versterken van het goeie leven thuis, met de mens centraal, is voor de periode medio 2024 - eind 2028, 45 miljoen euro extra nodig. We vragen het Rijk om hier 50% aan bij te dragen: 22,5 miljoen euro. De partners uit de regio zorgen tenminste voor het resterende deel van de benodigde investeringen via de actielijnen waarin zij actief participeren. De bijdragen aan de 12 afzonderlijke actielijnen zijn in de fiches vastgelegd, onder voorwaarde van toewijzing van de Regio Deal.

Pijler	Rijk	Regionale overheden	Triple helix partners
Samen Meedoen	8,5	7,5	1,0
Samen Blijven	5,5	3	2,5
Samen Gezond	7,825	4,275	3,9
Vat-kosten	0,675 (3%)	0,225	0,1
Totaal	22,5 miljoen	15 miljoen	7,5 miljoen

Tijdens de uitvoering van de actielijnen van de drie pijlers bouwen we voort op de ontwikkelde monitoringssystematiek. Via voortgangsgesprekken met de penvoerders van de actielijnen en hun financieel adviseurs houdt het programmateam voeling of de middelen doelmatig worden ingezet. Hier is ook aandacht voor borging, leerpunten en samenwerking. We formuleren concrete acties voor navolging hierop. We rapporteren periodiek over de bestedingen, de output (actielijn), de outcome (pijlerniveau) en wat de impact voor inwoners is, zowel naar alle bestuurders van de partners en de raden van gemeenten en waterschappen. Hierbij streven we zoveel mogelijk naar identieke indicatoren voor elke actielijn, zodat de samenhang tussen de pijlers en actielijnen beter duidelijk wordt. In de derde tranche leerden we dat het ontwikkelen van de monitoring op actielijn-, pijler- en dealniveau vooraf explicieter aandacht moet krijgen. In de uitwerking maken we graag gebruik van de expertise die bij deals in andere regio's is opgedaan en bij onderzoeksinstellingen als het PON-Telos.

We moeten door!

Met de derde-tranche Regio Deal hebben we een positieve beweging in gang gezet. We hebben mooie resultaten geboekt en een stevige samenwerking opgezet. De bestaande (sociale) scheurtjes in onze regio worden desondanks groter. We kunnen niet wachten met investeren in onze mensen en het sociale weefsel van onze regio. De lopende Deal loopt eind 2024 af en vraagt om een vervolg: de beweging *moet* doorgaan en mag niet stilvallen. Wij kijken er daarom naar uit om samen met jullie de samenwerking in een nieuwe Regio Deal voort te zetten.

